

ANSVARSFULL AFFÄRSVERKSAMHET INOM SOCIAL- OCH HÄLSOVÅRDS- BRANSCHEN

Företagens ansvar för de mänskliga
rättigheterna inom boendeservicen

Människorättscentrets publikationer 1/2025

Ansvarsfull affärsverksamhet inom social- och hälsovårdsbranschen

**Företagens ansvar för de mänskliga
rättigheterna inom boendeservicen**

Författare: Jaana Vormisto, Elina Tran-Nguyen, Fiant Consulting Oy

Layout: Joonas Tupala

ISSN 2670-1944

ISBN 978-952-7117-82-8

Människorättscentrets publikationer 1/2025

<https://www.manniskorattsentret.fi/publikationer/>

© Människorättscentret

2025 Helsinki

Synpunkter som framförs i rapporten representerar inte
nödvändigtvis Människorättscentrets ståndpunkt.

Ansvarsfull affärsverksamhet inom social- och hälsovårdsbranschen

Företagens ansvar för de mänskliga rättigheterna inom boendeservice

Människorättscentrets publikationer 1/2025

Utgivare: Människorättscentret

Författare: Jaana Vormisto, Elina Tran-Nguyen,
FIANT Consulting Oy

Språk: svenska

Företagen har en betydande roll som tillhandahållare av social- och hälsovårdstjänster i Finland. Även om de mänskliga rättigheterna redan länge har styrt regleringen av branschen och varit synliga till exempel i utvecklingen av tjänsternas kvalitet, är diskussionen om företagens övergripande människorättsansvar dock relativt ny inom branschen.

Syftet med publikationen är att väcka diskussion om ansvaret för mänskliga rättigheter hos företag inom social- och hälsovårdsbranschen och på så sätt föra ärendet vidare. Med FN:s vägledande principer om företag och mänskliga rättigheter som måttstock granskar publikationen hur de största företagen som erbjuder boendeservice i Finland uppfyller sitt människorättsansvar. Dessutom lyfter publikationen fram branschens särdrag, som påverkar hur företagens människorättsansvar granskas och i praktiken förverkligas.

Bedömningar av förverkligandet av människorättsansvaret hos företag som erbjuder boendeservice har gjorts sedan 2021. Dessa bedömningar, som har gjorts enligt Corporate Human Rights Benchmarks (CHRB) metoder, utgör centralt material i publikationen. Dessutom har material samlats in genom intervjuer, genom att kartlägga existerande anvisningar och verktyg, samt genom att analysera skriftligt material inom branschen. Den rundabordsdiskussion som Människorättscentret ordnade våren 2024 för de företag som inkluderats i utvärderingen gav också bakgrundsmaterial och perspektiv för publikationen.

Även om företag som erbjuder boendeservice fortfarande är i startgroparna då det kommer till åtgärder för förverkligandet av deras människorättsansvar, kan man observera tydliga framsteg mellan 2021 och 2024. Processen för tillbörlig aktsamhet (due diligence) i fråga om mänskliga rättigheter har dock fortfarande genomförts i mycket liten utsträckning. Att konkretisera denna process och inkludera den i företagets befintliga processer hjälper företagen att systematiskt och effektivt hantera människorättsrisker i sin verksamhet och samtidigt komplettera och stärka sitt nuvarande kvalitetsarbete.

Olika aktörers förståelse för vad som ingår i företagens människorättsansvar inom boendeservice, samt ansvarets praktiska betydelse, måste stärkas ytterligare. I detta arbete måste man ta hänsyn till social- och hälsovårdssektorns särdrag. Det finns anledning att fortsätta den gemensamma diskussionen kring dessa frågor. Centralt i diskussionen är individens rättigheter samt att individen ses som en aktiv aktör i sitt eget liv.

Vastuullinen liiketoiminta sote-alalla

Yritysten ihmisoikeusvastuu asumispalveluissa

Ihmisoikeuskeskuksen julkaisuja 1/2025

Julkaisija: Ihmisoikeuskeskus

Tekijät: Jaana Vormisto, Elina Tran-Nguyen,
FIANT Consulting Oy

Kieli: ruotsi

Yrityksillä on merkittävä rooli sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden tarjoajina Suomessa. Vaikka ihmisoikeudet ovat jo pitkään ohjanneet alaa koskevaa sääntelyä ja näkyneet esimerkiksi palveluiden laadun kehittämisessä, on keskustelu yritysten kokonaisvaltaisesta ihmisoikeusvastuusta kuitenkin alalla verrattain uutta.

Julkaisun tarkoituksena on herättää keskustelua sote-alan yritysten ihmisoikeusvastuusta ja viedä siten asiaa myös eteenpäin. Tarkastelussa on suurimpien asumispalveluita Suomessa tarjoavien yritysten ihmisoikeusvastuun toteutumisen tila YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden näkökulmasta. Lisäksi nostetaan esille alan erityispiirteitä, joilla on merkitystä yritysten ihmisoikeusvastuun tarkastelussa ja käytännön toteutuksessa.

Keskeisenä aineistona ovat vuodesta 2021 lähtien tehdyt asumispalveluita tarjoavien yritysten ihmisoikeusvastuun tilan arvioinnit, jotka on tehty Corporate Human Rights Benchmarkin (CHRB) metodologialla. Lisäksi aineistoa on kerätty haastatteluilla, ohjeistuksia ja työkaluja kartoittamalla sekä alaan liittyvää kirjallista materiaalia analysoimalla. Ihmisoikeuskeskuksen keväällä 2024 järjestämä pyöreän pöydän keskustelu arviointiin sisällytetyille yrityksille tuotti myös näkökulmia julkaisun sisältöihin.

Vaikka asumispalveluita tarjoavat yritykset ovat ihmisoikeusvastuuseen liittyvissä toimissaan vielä alkuvaiheessa, selkeää etenemistä on havaittavissa vuosien 2021 ja 2024 välisenä aikana. Ihmisoikeus- huolellisuusvelvoitetta koskevan prosessin toimeenpano on kuitenkin vielä hyvin vähäistä. Juuri tämän prosessin konkretisoiminen ja sisällyttäminen yritysten olemassa oleviin prosesseihin auttaa yrityksiä järjestelmällisesti ja tehokkaasti hallitsemaan ihmisoikeusriskejään ja samalla täydentämään ja vahvistamaan nykyistä laatutyötään.

Eri toimijoiden ymmärrystä asumispalveluita tuottavien yritysten ihmisoikeusvastuun sisällöstä ja käytännön merkityksestä on vielä vahvistettava. Tässä on otettava huomioon alan erityispiirteet. Yhteistä keskustelua näistä kysymyksistä onkin syytä jatkaa. Keskustelun keskiössä tulee pitää ihmiset oman elämänsä toimijoina sekä heidän oikeutensa.

Responsible business conduct in social and health care sector

Corporate human rights responsibility in housing services

Human Rights Centre's publications 1/2025

Publisher: Human Rights Centre

Authors: Jaana Vormisto, Elina Tran-Nguyen,
FIANT Consulting Oy

Language: Swedish

Companies play an important role as providers of health care and social services in Finland. While human rights are already reflected in the regulation of the sector and have been visible, for example, in companies' efforts to develop the quality of their services, more comprehensive discussions on corporate human rights responsibility in this sector are on a relatively early stage.

The purpose of this publication is to stimulate discussion on the corporate human rights responsibility in the social and health care sector and thereby also to take this matter forward. The publication studies the human rights performance among the largest companies providing housing services in Finland from the perspective of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights. It also highlights specific characteristics of the sector requiring attention in the discussions on and practical implementation of corporate human rights responsibility.

The publication is based on assessments on the human rights performance of companies providing housing services, conducted since 2021 by using the Corporate Human Rights Benchmark (CHRB) methodology. In addition, data have been collected through interviews, mapping of guidelines and tools, and document review. The round table discussion organised by the Human Rights Centre in spring 2024 for companies included in the assessment also fed into the contents of the publication.

Although companies providing housing services are still in the early stages of the operationalisation of their human rights responsibility, clear progress can be observed between 2021 and 2024. However, the human rights due diligence process is still implemented only to a very limited extent. Concretisation and integration of this process into companies' existing processes would help companies to systematically and effectively manage their human rights risks, and thereby also complement and strengthen their current quality work.

The understanding of different actors on the content and practical importance of human rights responsibility of companies providing housing services still needs to be strengthened. In this, the specific characteristics of the sector need to be taken into consideration. Joint discussions on these issues should therefore continue. The focus of these discussions should be kept on people as actors in their own lives and their rights.

1 Inledning	7
2 Vad innebär företagens ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna?	10
3 Utredning av tillståndet för mänskliga rättigheter inom företag som producerar boendeservice	19
4 Särdrag att beakta inom boendeservicen	29
5 Utmaningar och utvecklingsbehov	32
6 Slutsatser	36
Bilagor	37

1 Inledning

Privata företag är viktiga serviceproducenter inom social- och hälsovårdssektorn i Finland. Även om de mänskliga rättigheterna redan länge har styrts regleringen av branschen, vilket till exempel syns i hur de har påverkat utvecklingen av kvaliteten på företagets tjänster, har arbetet med att övergripande granska de mänskliga rättigheternas roll i företagsverksamheten först nu inletts. Förståelsen för att företagens ansvar för de mänskliga rättigheterna också gäller företag inom social- och hälsovårdsbranschen håller på att öka, liksom insikten att de infallsvinklar och verktyg som detta för med sig kan hjälpa företagen att stärka och komplettera sitt nuvarande arbete för de mänskliga rättigheterna. Syftet med den här publikationen är att väcka och främja diskussion i företagen inom social- och hälsovårdsbranschen om ansvaret att respektera de mänskliga rättigheterna.

Publikationen fokuserar på hur ansvaret att respektera de mänskliga rättigheterna uppfylls vid de ledande företagen inom boendeservicen i Finland. Den lyfter också fram särdrag inom branschen som är viktiga när man ser närmare på företagens ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna och hur ansvaret förverkligas praktiken. Målet är att ge en koncis överblick över ämnet och skapa en grund för en bredare och djupare diskussion.

Bakgrund

Publikationen grundar sig på utredningsarbete som inleddes 2021, där människorättsansvaret hos företag som erbjuder boendeservice i Finland har granskats. Utredningsarbetet har gjorts av Jaana Vormisto och Elina Tran-Nguyen från Fiant Consulting Oy på uppdrag av Människorättscentret.

Människorättscentret är en självständig och oberoende myndighet, vars uppgift är att främja de grundläggande och mänskliga rättigheterna i Finland. Centret är administrativt en del av riksdagens justitieombudsmans kansli, men är funktionellt självständigt. En av Människorättscentrets lagstadgade uppgifter är att följa och främja efterlevnaden av FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning i Finland. Främjande av äldre personers rättigheter blev en tyngdpunkt i centrets arbete 2019. Centrets övergripande mål är att stärka rättigheter särskilt för personer som löper risk att hamna i en sårbar ställning. Till centrets befogenheter hör också att främja tillgodoseendet av de grundläggande och mänskliga rättigheterna inom den privata sektorn. I frågor som gäller företagsansvar har Människorättscentret under de senaste åren särskilt fokuserat på företag inom social- och hälsovårdsbranschen.

2021 deltog Människorättscentret i det så kallade SIHTI-projektet, som granskade hur fin-

ländska företag förverkligar sitt ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna.¹ Projektets resultat påvisade att arbetet med att systematiskt beakta de mänskliga rättigheterna vid de ledande företagen inom social- och hälsovårdsbranschen i Finland ännu var i startgroparna. Samtidigt hade brister i boendeservice redan under en längre tid lyfts fram bland annat i riksdagens justitieombudsmans verksamhetsberättelser. Människorättscentret ansåg därmed att det fanns ett tydligt behov av att närmare granska hur företag som producerar boendeservice inom socialvården implementerar ansvaret att respektera de mänskliga rättigheterna.

Boendeservice berör en stor grupp människor i Finland. Enligt statistik sammanställd av Institutet för hälsa och välfärd (THL) omfattades nästan 110 000 personer av socialvårdens institutionsvård och boendeservice med heldygnsomsorg under 2023.² Detta omfattar institutionsvård och boendeservice med heldygnsomsorg för äldre, personer med funktionsnedsättning samt rehabiliteringsklienter inom missbrukar- och mentalvården. Institutionsvården inom barnskyddet har statistikförts separat. Företagen producerar en allt större del av dessa tjänster, samtidigt som affärsverksamheten i allt större utsträckning koncentreras till stora företag.

Om begreppen

Med företagens ansvar för de mänskliga rättigheterna avses företagens ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna i all sin affärsverksamhet, i enlighet med FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter. Detta är en viktig del av företagens övergripande företagsansvar, som omfattar ansvar för den ekonomiska, sociala och miljömässiga hållbarheten i affärsverksamheten. I kapitel två i publikationen beskrivs begrepp och innehåll i anslutning till företagens ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna närmare.

I publikationen används boendeservice som ett allmänt begrepp som omfattar både institutionsvård och serviceboende med heldygnsomsorg och gemenskapsboende. Med företag avses organisationer som producerar eller ordnar boendeservice. Dessa företag kallas också i vissa sammanhang för omsorgsföretag. Begreppet omsorgsbransch används inte i publikationen, eftersom det kan bidra till att upprätthålla uppfattningen om att de personer som är kunder inom boendeservice endast är omsorgsobjekt och inte aktiva subjekt i sina egna liv.

Metodologi

Publikationen grundar sig på material som har samlats in med olika metoder som stöder varandra. Den centrala utgångspunkten är Corporate Human Rights Benchmarks (CHRB) metodologi som bygger på UNGP-indikatorerna³ och som utvecklats för att utvärdera företags prestationer i fråga om mänskliga rättigheter. Metoden som presenteras närmare i kapitel 3 grundar sig på analys av information som finns offentligt tillgänglig. Förkortningen UNGP

1 Tran-Nguyen, E., Halttula, S., Vormisto, J., Aho, L., Solitander, N., Rautio, S., och Villa, S., Utredning av tillståndet för mänskliga rättigheter bland finländska företag (SIHTI) (på finska, referat på svenska). Utredning av tillståndet för mänskliga rättigheter bland finländska företag, Statsrådets utrednings- och forskningsverksamhet 2020:57. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162648>

2 THL, Institutionsvård och boendeservice inom socialvården 2023, Statistikrapport 22/2024. <https://thl.fi/sv/statistik-och-data/statistik-efter-amne/alldre/anstaltsvard-och-boendeservice-inom-socialvarden>

3 Corporate Human Rights Benchmark. CHRB Core UNGP Indicator Assessment. For companies in all sectors. April 2019. <https://assets.worldbenchmarkingalliance.org/app/uploads/2021/04/CHRB2019CoreUNGPIndicators.pdf>

(United Nations' Guiding Principles) hänvisar till FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter. Mer information om dessa finns i kapitel 2.

Utöver de utvärderingar som genomförts med CHRB-metodologin sedan 2021 har man intervjuat olika aktörer, kartlagt eventuella anvisningar och verktyg för företagens ansvar för de mänskliga rättigheterna som utvecklats inom social- och hälsovården, ordnat en rundabordsdiskussion för representanter för de företag som ingår i utvärderingen samt i viss mån även analyserat skriftligt material om socialservice, till exempel lagstiftning.

Före den första utvärderingen som gjordes 2021 kartlades hur många och hurdana företag det finns i Finland som producerar boendeservice. Denna kartläggning användes sedan för att göra en förteckning över de största företagen som producerar boendeservice (företag som sysselsätter över 250 personer). I granskningen som gjordes 2021 ingick 13 företag och i granskningen som gjordes 2024 ingick 16 företag som uppfyllde detta kriterium (företagen finns listade i bilaga 1). Hur dessa företag beaktade de mänskliga rättigheterna bedömdes enligt UNGP-indikatorerna 2021, 2023 och 2024. År 2022 gjordes en mindre omfattande uppdatering där man antecknade förändringar jämfört med 2021, men ingen ny poängsättning gjordes. Förutom utvärderingen sammanställdes också information om företagens ägarunderlag, storlek (omsättning och personal), för vilka grupper boendeservice erbjöds (äldre, personer med funktionsnedsättning, barn och unga, rehabiliteringsklienter inom mentalvården och missbrukarvården) samt om servicens geografiska täckning i Finland.

År 2021 genomfördes sammanlagt sex intervjuer med nyckelpersoner i företag som producerar boendeservice samt med anställda som ansvarar för frågor som berör företagsansvar vid Välmåendebranschen Hälrf, som representerar företag och organisationer inom social- och hälsovårdsbranschen. Syftet med in-

tervjuerna var att få en bild av hur de mänskliga rättigheterna styr hållbarhetsarbetet i företag som ordnar boendeservice, vilka centrala utmaningar företagen har när det gäller att beakta människorättsperspektivet samt hurdant stöd företagen behöver för att förverkliga sitt ansvar.

Hösten 2024 intervjuades sammanlagt 21 personer som representerade företag som ordnar boendeservice, myndighetsinstanser, organisationer som representerar boendegrupper samt forskare och andra experter (information om de intervjuade finns i bilaga 2). Syftet var att identifiera särdrag inom socialservicen som omfattar boendeservice, då särdragen påverkar det praktiska förverkligandet av företagets ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna. Särdragen kan till exempel gälla olika aktörers roller och hur de som använder boendeservicen och aktörer som representerar dem deltar i genomförandet och utvecklingen av servicen. Som stöd för att identifiera särdrag analyserades också i viss mån skriftligt material.

Rundabordsdiskussionen som ordnades våren 2024 för de företag som ingick i utvärderingen gav också förslag och synpunkter som har utnyttjats i den här publikationen. Vid Människorättscentret har resultaten från utredningarna också diskuterats i människorättsdelegationens människorättskommitté för personer med funktionsnedsättning (VIOK) och i sektionen för äldre personers rättigheter.

2 Vad innebär företagens ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna?

FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter

FN:s råd för mänskliga rättigheter godkände 2011 enhälligt FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter (The United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights, UNGP). Även om de inte är bindande, betraktas de vägledande principerna som en global standard för företagens ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna, som alla stater och företag förväntas följa.

De vägledande principerna definierar de åtgärder som staterna kan vidta för att hjälpa företag att respektera mänskliga rättigheter

och erbjuder företagen en verksamhetsmodell för att hantera de risker de kan medföra för rättigheterna. De innehåller också åtgärder för att säkerställa att personer vars rättigheter kränkts har tillgång till korrigering åtgärder.⁴

4 Vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter: tillämpning av Förenta nationernas ramverk "skydda, respektera och åtgärda", kontoret för FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter 2011. https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guiding-principlesbusinesshr_en.pdf

Bild 1. De tre pelarna i FN:s vägledande principer

Statens skyldighet att skydda

Staten är skyldig att skydda människor mot affärsverksamhetens negativa konsekvenser. Den bör säkerställa att lagstiftning som reglerar företagens verksamhet tryggar tillgodoseendet av de mänskliga rättigheterna. Den ska också erbjuda företagen handledning i hur de mänskliga rättigheterna ska respekteras i hela verksamheten och i värdekedjorna i anslutning till den. Staten ska också uppmuntra och vid behov kräva att företagen informerar om hur de fullgör sitt ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna.

För affärsverksamhet inom boendeservice är det viktigt att FN:s vägledande principer särskilt lyfter fram situationer där staten ingår avtal eller reglerar de tjänster som företagen erbjuder. Staten avsäger sig inte skyldigheten att trygga de mänskliga rättigheterna i enlighet med sina folkrättsliga förpliktelser när de ordnar tjänster genom att köpa dem av privata aktörer. Staten bör alltså kunna säkerställa att de företag som producerar tjänsterna inte kränker de grundläggande och mänskliga rättigheterna i sin verksamhet. I upphandlingskontrakten eller de bestämmelser som styr dem ska klargöras att staten förväntar sig att företagen i fråga respekterar de mänskliga rättigheterna. Staten bör också säkerställa att de kan övervaka företagens verksamhet effektivt.

Statens skyldighet att trygga de mänskliga rättigheterna gäller naturligtvis också tjänster som produceras av den offentliga sektorn. FN:s vägledande principer kompletterar perspektivet på människorättsansvaret i dessa tjänster genom att särskilt uppmärksamma att de mänskliga rättigheterna tryggas vid offentlig upphandling. Även i tjänster som produceras av den offentliga sektorn ska man alltså säkerställa att de mänskliga rättigheterna respekteras i upphandlingskedjorna för produkterna och tjänsterna.

Regleringen av företagens ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna utvecklas

Lagstiftningen som reglerar företagens ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna och den tillhörande skyldigheten att iakttä tillbörlig aktsamhet utvecklas snabbt. EU:s direktiv om företagsansvar (The Corporate Sustainability Due Diligence Directive, CSDDD), som trädde i kraft i juli 2024, börjar tillämpas i Finland och på andra håll i EU inom några år.⁵

Direktivet berör stora företag direkt och implementeras stegvis. År 2029 kommer direktivet att omfatta företag med en global omsättning på minst 450 miljoner euro och med i genomsnitt över 1 000 anställda. Av de företag som ordnar boendeservice och som granskades i utredningen uppfyller för närvarande fem företag dessa kriterier. Direktivet påverkar dock också mindre företag, till exempel underleverantörer till stora företag eller företag som finns i deras leveranskedja. Dessutom förpliktar till exempel EU:s direktiv om företagens hållbarhetsrapportering (The Corporate Sustainability Reporting Directive, CSRD) företagen att rapportera om tillbörlig aktsamhet.

Utvecklingen av regleringen återspeglar också i vidare bemärkelse en ökad offentlig debatt om och större förväntningar på att företagen iakttar tillbörlig aktsamhet, samt en större förståelse för betydelsen av ansvaret att respektera de mänskliga rättigheterna även hos företagen.

5 Observera att Europeiska kommissionen presenterade sitt paket med förslag om att förenkla hållbarhetslagstiftningen inom EU då den svenska översättningen av denna publikation gjordes i mars 2025.

Företagens ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna

Företag har ett ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna. De ska undvika att kränka de mänskliga rättigheterna i all sin affärsverksamhet, även i situationer där staten inte fullgör sitt eget ansvar. Om företaget bedriver affärsverksamhet i ett land där staten inte skyddar de mänskliga rättigheterna, ska det ändå respektera dessa rättigheter.

I företagens ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna betonas förebyggande av negativ påverkan på de mänskliga rättigheterna samt korrigerande åtgärder. Alla företag förväntas förebygga och begränsa den negativa påverkan den egna verksamheten orsakar oberoende av företagets storlek, bransch eller verksamhetsmiljö. Om det uppstår negativ påverkan ska företagen ta upp det till behandling och vidta åtgärder för att förebygga det i framtiden.

Företagens ansvar för de mänskliga rättigheterna gäller hela värdekedjan. I företag som ordnar boendeservice omfattar ansvaret alltså både företagets egna funktioner och verksamhet då det producerar servicen, och affärspartnerskap i leveranskedjorna, till exempel underleveranser av tjänster, materialanskaffningar och internationell rekrytering.

FN:s vägledande principer ger företagen konkreta verktyg för att fullgöra ansvaret för de mänskliga rättigheterna i praktiken, och dessa består av tre delar:⁶

1. Ett **policyåtagande om mänskliga rättigheter** där företaget förbinder sig att fullgöra sitt ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna i all sin affärsverksamhet.

6 Den tillbörliga aktsamhet gällande de mänskliga rättigheterna som fastställts i de vägledande principerna har också inkluderats i OECD:s anvisningar för ansvarsfull affärsverksamhet. Se <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/165150> (på finska)

2. **Processen för tillbörlig aktsamhet i förhållande till de mänskliga rättigheterna**, som hjälper företag att systematiskt identifiera, förhindra och begränsa den negativa påverkan på de mänskliga rättigheterna som den egna affärsverksamheten orsakar.

3. **Korrigerande åtgärder och klagomålsmekanismer** som används när företaget orsakar negativa konsekvenser för människor eller medverkar till att sådana effekter uppstår.

De tre delarna är tätt sammankopplade och bildar en kontinuerlig process (se bild 2). Processen utvecklas kontinuerligt när företagets förståelse för hur den egna verksamheten påverkar de mänskliga rättigheterna och de faktorer som bidrar till detta ökar, affärsverksamheten utvecklas och det sker förändringar i verksamhetsmiljön.⁷ Processen presenteras i närmare detalj längre fram.

Människorna och ett människovärdigt liv i fokus

De mänskliga rättigheterna är grundläggande rättigheter och friheter för varje människa och syftar till att garantera alla ett människovärdigt liv. Alla mänskliga rättigheter är lika viktiga

7 Global Compact Network Finland, (2024), Opas yritysten ihmisoikeusvastuuseen. <https://www.globalcompact.fi/huolellisuusvelvoite-opas> Vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter: tillämpning av Förenta nationernas ramverk "skydda, respektera och åtgärda", kontoret för FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter 2011. https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guiding-principlesbusinesshr_en.pdf Tran-Nguyen, E., Halttula, S., Vormisto, J., Aho, L., Solitander, N., Rautio, S., och Villa, S., Utredning av tillståndet för mänskliga rättigheter bland finländska företag (SIHTI) (på finska, referat på svenska). Utredning av tillståndet för mänskliga rättigheter bland finländska företag, Statsrådets utrednings- och forskningsverksamhet 2020:57. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162648>

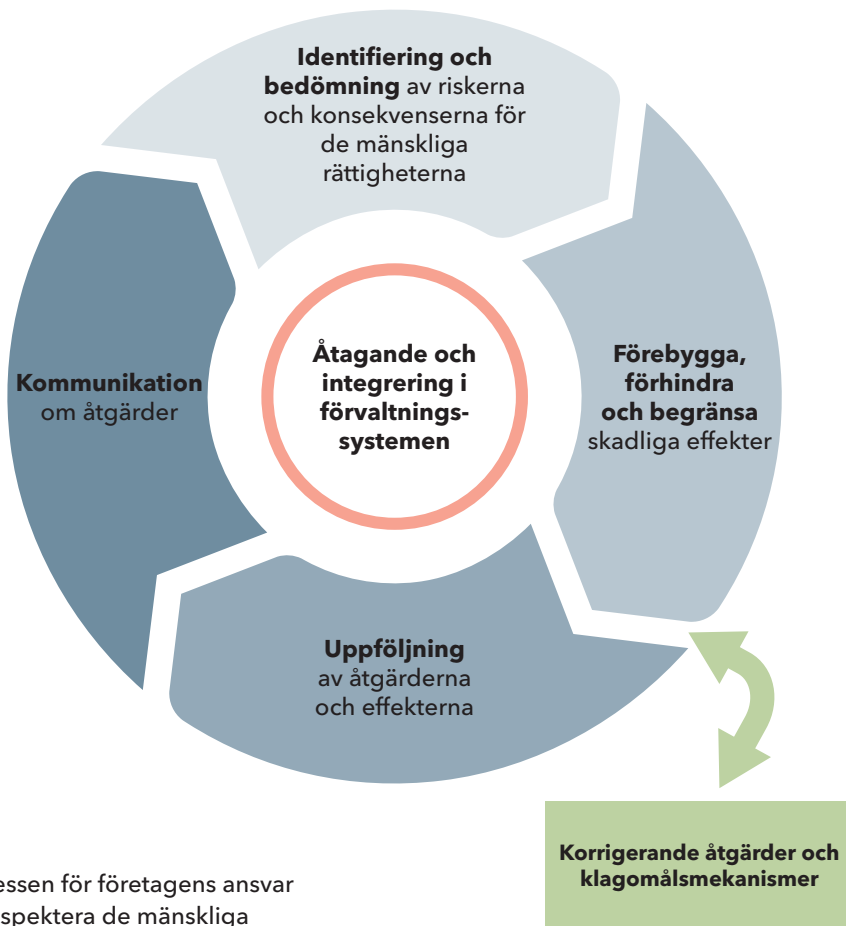

Bild 2. Processen för företagens ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna⁸

och beroende av varandra och kan inte fråntas någon ens med personens eget samtycke. De mänskliga rättigheterna är en del av den bindande folkrätten, men de har också en stark värdegrund som är moraliskt förpliktande för samhällets aktörer⁹

I centrum för företagens ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna står de människor, vars rättigheter kan påverkas negativt av

företaget. Utgångspunkten för att säkerställa ansvaret för de mänskliga rättigheterna är att identifiera dessa människogrupper, det vill säga rättsinnehavarna, samt att bedöma på vilket sätt företagets affärsverksamhet påverkar dem och människorättsriskerna i anslutning till detta.

Centrala rättsinnehavare inom boendeservicen är naturligtvis de personer som är kunder hos företagen, det vill säga barn och unga samt deras familjer, personer med funktionsnedsättning, äldre personer och rehabiliteringsklienter inom mentalvården och missbrukarvården. En annan viktig grupp är företagets anställda, både de som jobbar direkt med kunderna och företagets övriga anställda. Företagets affärsverksamhet påverkar också till exempel kundernas anhöriga och personer som bor i närheten av boendeenheterna (se bild 3).

8 Bearbetad utifrån bild 1 i publikationen OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct, 2018

9 Människorättscentret, Introduktion till grundläggande och mänskliga rättigheter, <https://www.manniskorattscentret.fi/mr/> Global Compact Network Finland, (2024), Opas yritysten ihmisoikeusvastuuseen (på finska). <https://www.globalcompact.fi/huolellisuusvelvoite-opas>

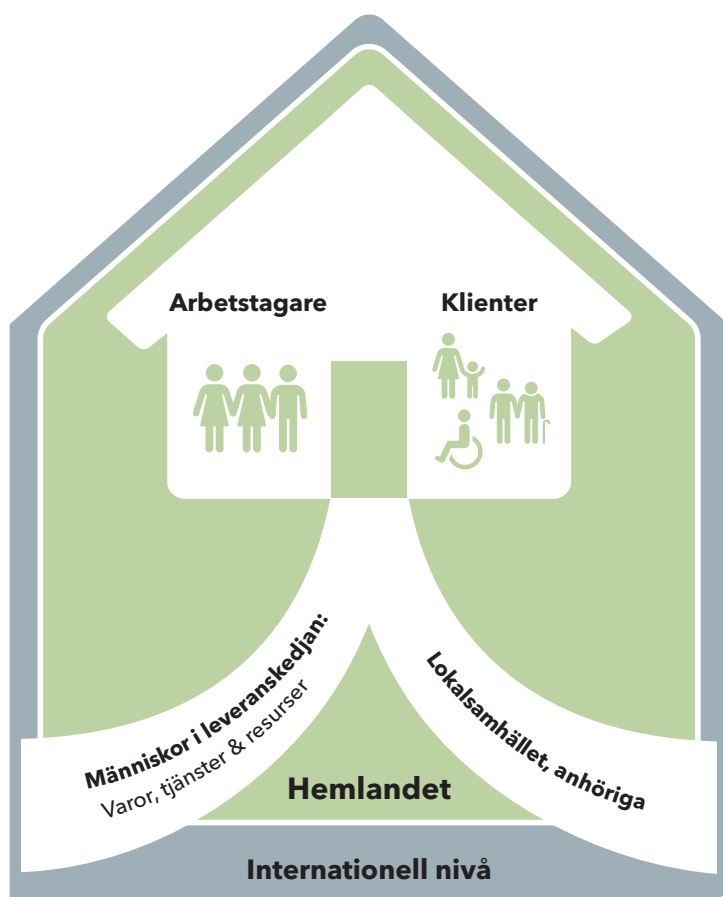

Bild 3. Centrala rättsinnehavare i affärsverksamhet som producerar boendeservice

Vid sidan av den egna affärsverksamheten måste företagen säkerställa att ansvaret att respektera de mänskliga rättigheterna fullgörs även i leveranskedjorna. Rättsinnehavare i leveranskedjorna är till exempel personer som är anställda hos underleverantörsföretag som producerar tjänster, samt anställda och lokalsamhällen i leveranskedjorna för materialanskaffningar. I fråga om ansvaret att respektera de mänskliga rättigheterna inom boendeservicen finns ett allt större behov av att fästa uppmärksamhet även vid personal som rekryteras internationellt och deras familjer.

Policyåtagande om mänskliga rättigheter

I ett policyåtagande om mänskliga rättigheter förbinder sig företaget att fullgöra sitt ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna i all sin affärsverksamhet. Det kan vara fråga om ett separat dokument, men människorättsperspektivet kan också inkluderas i ett mer omfattande åtagandedokument (till exempel i de etiska verksamhetsprinciperna). Åtagandet innehåller tydliga förväntningar och anvisningar för dem som förväntas följa eller fullgöra åtagandet (bland annat egna anställda, underleverantörer, leverantörer och andra partner). Åtagandet ska vara godkänt av företagets högsta ledning.

Det ska också vara offentligt tillgängligt och företaget ska informera om det både internt och externt.

Minst lika viktigt som att ingå ett åtagande är att omsätta det i praktiken. För detta behövs bland annat utbildning, precisering av lednings- och förvaltningsprocesserna, tydlig intern och extern kommunikation samt andra processer som stöder organisationen att anta och integrera ett människorättsperspektiv i organisationen. Inom boendeservicen är det viktigt att såväl de anställda som kunderna känner till sina egna rättigheter och kan påverka dessa processer. Även om det behövs åtgärder som särskilt fokuserar på de mänskliga rättigheterna, till exempel utbildning, är det också viktigt att inkludera människorättsperspektivet i företagets befintliga strukturer, processer och praxis.

Processen för tillbörlig aktsamhet i förhållande till de mänskliga rättigheterna

Processen för tillbörlig aktsamhet i fråga om de mänskliga rättigheterna anses utgöra grunden för företagets ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna. Det är fråga om en ständig process som hjälper företag att systematiskt identifiera, förhindra och begränsa den negativa påverkan på de mänskliga rättigheterna som den egna affärsverksamheten orsakar. Processen omfattar följande faser:

a) Identifiering och bedömning av risker för de mänskliga rättigheterna

I den första fasen bedöms vilka konsekvenser verksamheten i ett företag som ordnar boendeservice kan medföra för de mänskliga rättigheterna inom själva boendeservicen och i leveranskedjorna i anslutning till den. I denna fas ligger fokus på följande frågor:

Centrala människorättskonventioner

Företagens verksamhet kan påverka de mänskliga rättigheterna på många olika sätt och därför omfattar skyldigheten att respektera de mänskliga rättigheterna alla internationellt erkända mänskliga rättigheter. Enligt FN:s principer för företag och mänskliga rättigheter granskas därför åtminstone de mänskliga rättigheter som ingår i den så kallade International Bill of Human Rights, som omfattar FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter samt den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Dessutom ska företagen respektera de anställdas rättigheter enligt Internationella arbetsorganisationen ILO:s deklaration om grundläggande principer och rättigheter i arbetslivet.

Beroende på affärsverksamhetens karaktär och verksamhetsmiljö ska företagen också beakta andra människorättskonventioner. Det här är viktigt i synnerhet i affärsverksamhet som ordnar boendeservice, där kunderna kan vara människorgrupper i sårbar ställning, som kan ha en begränsad förmåga att kräva sina rättigheter. Inom boendeservicen är Europarådets konvention Europeiska sociala stadgan därmed viktig att ta i beaktande, eftersom den innehåller centrala normer angående självbestämmanderätten. Andra konventioner som är viktiga att beakta är de som fokuserar på vissa människorgrupper, såsom konventionen om barnets rättigheter, konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning eller ILO:s konvention nr 169 om ursprungsfolk.

Bild 4. Då människorättsriskerna i affärsverksamhet i anslutning till boendeservice identifieras och bedöms, granskas på ett övergripande sätt de olika delområdena i kundernas liv från ett människorättsperspektiv. Bilden visar exempel på dessa delområden.

- Hurdan växelverkan har företaget med människor? Vilka människogrupper påverkas av företagets verksamhet och var?
- På vilka sätt kan företagets affärsverksamhet påverka tillgodoseendet av dessa gruppers mänskliga rättigheter negativt?
- Vilka faktorer i företagets affärsverksamhet eller verksamhetsmiljö ökar eller minskar eventuellt risken för negativ påverkan på de mänskliga rättigheterna?

Inom boendeservicen påverkar affärsverksamheten på ett mycket övergripande sätt kundernas olika delområden i livet och de anställdas välbefinnande. Vid identifieringen av risker för de mänskliga rättigheterna granskas dessa delområden utifrån människorättsnormerna (se bild 4 och 5).

De risker som identifierats bedöms närmare genom att granska hur sannolikt det är att de påverkar de mänskliga rättigheterna negativt och hur allvarlig denna påverkan i sådana fall är. Vid granskningen bedöms hur allvarliga konsekvenser detta innebär för de utsatta, hur många människor konsekvenserna kan drabba och i vilken mån skadorna kan gottgöras.

Bild 5. De människorättsrisker som berör anställda handlar om aspekter som är centrala med tanke på deras välbefinnande.

Utifrån bedömningen prioriteras de människorättsrisker, som företaget i första hand bör åtgärda. I prioriteringen väger konsekvensernas allvar tyngre än deras sannolikhet.

Vid identifiering och bedömning av risker för de mänskliga rättigheterna utnyttjas olika metoder och informationskällor. Det är viktigt att människor och centrala intressentgrupper som kan drabbas av eventuell eller faktisk negativ påverkan på de mänskliga rättigheterna deltar i processen.

Det är ofta utmanande att göra en kartläggning och bedömning som omfattar företagets hela affärsverksamhet på en och samma gång. Då bör man utgå från de delområden i affärsverksamheten där verksamheten anses medföra större risker för att de mänskliga rät-

tigheterna kränks. Man kan till exempel granska tjänster som produceras för en viss kundgrupp, vissa geografiska områden eller de leveranskedjor som är mest riskfyllda.

b) Att förhindra, eliminera eller begränsa negativ påverkan

Utifrån bedömningen av människorättsriskerna planerar och vidtar företaget åtgärder för att förhindra, eliminera eller begränsa den negativa påverkan på de mänskliga rättigheterna som företaget prioriterat. Åtgärderna kan vara väldigt konkreta handlingar som fokuserar på en specifik risk, och kan omfatta utveckling av praxis, lokallösningar eller ändringar av tidtabeller. Ofta finns det dock också behov

av utvecklingsarbete på systemnivå, till exempel inom personalförvaltning och utbildning, inkludering av anställda och kunder, kommunikation, utveckling av riskhanteringssystem osv. Företaget kan tillsätta en separat arbetsgrupp som stöd för arbetet med de mänskliga rättigheterna. Det är dock viktigt att se till att människorättsarbetet inte blir ett separat projekt, utan målet är att integrera människorättsperspektivet i företagets organisation och verksamhetens olika delområden.

c) Kontinuerlig uppföljning av åtgärderna

Det är viktigt att åtgärderna för att hantera människorättsriskerna följs upp både i den egna verksamheten och i partnernas verksamhet. Förutom att företaget samlar in data om genomförandet av åtgärderna är det viktigt att följa upp om åtgärderna har önskade effekter. Företag som ordnar boendeservice använder sig redan nu av indikatorer som lämpar sig för detta ändamål, till exempel inom arbetshälsa och -säkerhet eller vid farliga situationer. Det är viktigt att se till att indikatorerna och datainsamlingen baserat på bedömningen av människorättsriskerna fokuserar på frågor som är centrala till exempel med tanke på kunderna och de anställda och deras rättigheter. Därför är det också viktigt att fästa uppmärksamhet vid att kunderna och de anställda är delaktiga i uppföljningen.

d) Kommunikation om åtgärderna

FN:s vägledande principer betonar principen om transparens. Företagen förväntas kommunicera om åtgärderna de vidtagit för att uppfylla sitt ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna, samt hur effektiva åtgärderna är. Med hjälp av en öppen intern och extern kommunikation kan företaget visa att det respekterar de mänskliga rättigheterna och utvecklas när det gäller att stärka sin riskhantering i anslutning till dem. Det är viktigt att se till att kommunikationen når de viktigaste målgrupperna och att den

på ett transparent sätt beskriver hur allvarliga riskerna är och vilka åtgärder som vidtagits. Företagen kan använda sig av många olika kommunikationskanaler – från webbplatser och årsrapporter till offentliga framträdanden och diskussioner i sociala medier. Genom att säkerställa att även den interna kommunikationen är transparent stöder företaget engagemanget i de mänskliga rättigheterna och viljan att lära sig mer i hela organisationen.

Korrigerande åtgärder och klagomålsmekanismer

När företaget orsakar negativa konsekvenser för människor eller bidrar till att sådana konsekvenser uppstår till exempel i leveranskedjorna ska företaget vidta åtgärder för att gottgöra konsekvenserna. Åtgärderna ska vara tillräckliga, effektiva och snabba. De kan variera och komplettera varandra, och innefatta till exempel en offentlig ursäkt, ersättning för sjukvård eller rehabilitering, återställande av kontroll eller värde, ekonomisk eller annan ersättning, åtgärder för att förhindra att den negativa följden upprepas eller påföljder, till exempel böter. Det är viktigt att höra och beakta åsikterna hos de människor som påverkas när man fattar beslut om åtgärder och hur de ska genomföras.

Fungerande klagomålsmekanismer är kanaler genom vilka personer och sammanslutningar som påverkas av affärsverksamhetens eventuella konsekvenser kan rapportera om sina bekymmer och kräva sina rättigheter. Förutom att de gör det möjligt att vidta korrigerande åtgärder är de också en viktig informationskälla för företagen med tanke på organisationens interna lärande och utveckling. När kanalerna utvecklas ska företaget noggrant fundera på att de är tillgängliga och konfidentiella, till exempel med tanke på olika kundgrupper eller anställda med olika bakgrund. Företagen ska också informera om hur de ärenden som rapporteras via kanalen för klagomål behandlas och med vilken tidtabell.

3 Utredning av tillståndet för mänskliga rättigheter inom företag som producerar boendeservice

Socialvårdens boendeservice i Finland

Boendeservice är lagstadgad socialservice som ordnas med stöd av såväl socialvårdslagen¹⁰ som lagen om funktionshinderservice¹¹ och lagen angående specialomsorger om utvecklingsstörda¹². Även barnskyddslagen¹³ och äldreomsorgslagen¹⁴ innehåller bestämmelser om boende. Sedan 2023 har välfärdsområdena ansvaret för att ordna boendeservice inom socialvården. Välfärdsområdet kan producera de tjänster som hör till dess organiseringsansvar själv, i samarbete med andra välfärdsområden eller enligt avtal skaffa dem av andra service-

producenter.¹⁵ Välfärdsområdet kan således producera dessa tjänster, liksom andra social- och hälsovårdstjänster, genom att köpa dem från en privat serviceproducent.¹⁶

Statistik från Institutet för hälsa och välfärd (THL) för 2023¹⁷ visar att privata serviceproducenter (inklusive företag och organisationer) står för en stor andel av produktionen av boendeservice som erbjuds olika målgrupper (tabell 1). Andelen privata serviceproducenter är särskilt stor i fråga om service för rehabiliteringsklienter inom mentalvården (94 % både för gemenskapsboende och boende med heldygnsomsorg) och för personer med svår funktionsnedsättning (84 % respektive 92 %). Dessutom produceras en stor del (79 %) av institutionsvården för rehabiliteringsklienter inom missbrukarvården av privata aktörer. En granskning av antalet klienter visar att privata serviceproducenter har en viktig roll särskilt inom boendeservicen för äldre (cirka 29 000 äldre personer omfattades av tjänster som produceras av privata aktörer år 2023).

10 L 30.12.2014/1301. Socialvårdslagen. Statens författningsdatabas Finlex, Uppdaterad lagstiftning. <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2014/20141301>

11 L 3.4.1987/380. Lagen om service och stöd på grund av handikapp. Statens författningsdatabas Finlex, Uppdaterad lagstiftning. <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1987/19870380>

12 L 23.6.1977/519. Lagen angående specialomsorger om utvecklingsstörda. Statens författningsdatabas Finlex, Uppdaterad lagstiftning. <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1977/19770519>

13 L 13.4.2007/417. Barnskyddslagen. Statens författningsdatabas Finlex, Uppdaterad lagstiftning. <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2007/20070417>

14 Lagen om stödjande av den äldre befolkningens funktionsförmåga och om social- och hälsovårdstjänster för äldre. Statens författningsdatabas Finlex, Uppdaterad lagstiftning. <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2012/20120980>

15 L 611/2021. Lagen om välfärdsområden. Statens författningsdatabas Finlex, Uppdaterad lagstiftning. <https://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2021/20210611>

16 L 29.6.2021/612 Lagen om ordnande av social- och hälsovård. Statens författningsdatabas Finlex, Uppdaterad lagstiftning. <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2021/20210612>

17 THL, Institutionsvård och boendeservice inom socialvården 2023. Statistikrapport 22/2024 (på finska, huvudresultat på svenska). <https://thl.fi/sv/statistik-och-data/statistik-efter-amne/aldre/anstaltsvard-och-boendeservice-inom-socialvarden>

Tabell 1. Institutionsvård och boendeservice inom den offentliga och privata sektorn (heldygnsomsorg och gemenskapsboende) för äldre, personer med intellektuell funktionsnedsättning och svår funktionsnedsättning, samt rehabiliteringsklienter inom mentalvården och missbrukarvården. I THL:s statistikrapport (2024)¹⁸ konstateras att antalen på grund av bristfälliga uppgifter delvis är större i verkligheten.

Tjänst	Antal klienter i slutet av 2023	Andel, offentliga serviceproducenter %	Andel, privata serviceproducenter %
Institutionsvård för äldre	2822	84	16
Serviceboende med heldygnsomsorg för äldre	45 820	44	56
Gemenskapsboende för äldre	4182	29	71
Service på en institution för personer med intellektuell funktionsnedsättning	451	94	6
Serviceboende med heldygnsomsorg för personer med intellektuell funktionsnedsättning	9057	44	56
Gemenskapsboende för personer med intellektuell funktionsnedsättning	1644	53	47
Serviceboende med heldygnsomsorg för personer med svår funktionsnedsättning	2711	8	92
Gemenskapsboende för personer med svår funktionsnedsättning	119	16	84
Serviceboende med heldygnsomsorg för rehabiliteringsklienter inom mentalvården	4111	6	94
Gemenskapsboende för rehabiliteringsklienter inom mentalvården	3671	6	94
Service på en institution inom missbrukarvården	6225	21	79

18 THL, Institutionsvård och boendeservice inom socialvården 2023. Statistikrapport 22/2024 (på finska). <https://thl.fi/sv/statistik-och-data/statistik-efter-amne/aldre/anstaltsvard-och-boendeservice-inom-socialvar-den>

THL publicerar också en statistikrapport om barnskyddet. År 2023 var 49 procent (8 421 barn) av barnen som placerats utanför hemmet (0-17-åringar) placerade på en anstalt (barnskyddsanstalt, enhet för familjerehabilitering, skolhem, anstalt för missbrukarvård eller anstalt för personer med intellektuell funktionsnedsättning). Siffrorna i fråga är information om den senaste placeringen. Ett placerat barn kan ha placerats på flera olika ställen under ett år. I slutet av 2023 fick 36 procent av de omhändertagna barnen anstaltsvård (3 471 barn). Utöver dessa var 184 ungdomar som hade fyllt 18 år placerade i anstaltsvård (24 %).¹⁹

I THL:s statistikrapport om barnskyddet specificeras inte vilken serviceproducent som producerar anstaltsvården. Statistiken över aktörer som producerar anstaltsvård har samlats in på olika sätt under årens lopp och innehållet har varierat, men en allmän trend som kan observeras i olika statistiker och utredningar är att de privata serviceproducenterna har fått en större roll under de senaste årtiondena.²⁰ Enligt en utredning av Lith (2021)²¹ stod företagen för 18,2 procent av omsättningen för verksamhetsställen inom anstaltsvården för barn och unga 2019.

Totalt sett har andelen tjänster som produceras av privata serviceproducenter inom boendeservicen för olika målgrupper ökat under årens lopp, men ökningen är koncentrerad till ett fåtal stora företag. Under 2015-2019 ökade andelen företag med över 250 anställda

från 34-35 procent till 51 procent av sysselsättningen och omsättningen inom socialservicen för boendeservice. Företag ägda av finländska och utländska kapitalinvestorer har utvidgat sin verksamhet genom att grunda nya verksamhetsställen (inklusive låtit bygga fastigheter) och köpa upp hundratals lokala vårdhem på olika håll i Finland.²²

Privata serviceproducenter som tillhandahåller boendeservice är medelstora arbetsgivare. Enligt uppgifter som publicerats i arbets- och näringsministeriets rapport för branschen för social- och hälsovårdstjänster arbetade över 90 000 personer inom boendeservicen 2020. Över hälften av dem var anställda vid en privat serviceproducent (företag och organisationer).²³

Om företagen som ingick i utvärderingen

I den CHRB-baserade utvärderingen av hur ansvaret att respektera de mänskliga rättigheterna uppfylls i företag som ordnar boendeservice, låg fokus på företag som sysselsätter över 250 personer. År 2021 fanns det 13 sådana företag och 2023-2024 uppgick antalet till sammanlagt 16 (tabell 2). Antalet granskade företag ökade eftersom antalet anställda vid ytterligare tre företag som ordnar boendeservice steg till över 250 personer. Dessutom skedde några företagsköp och fusioner mellan företag som ingick i utvärderingen (gäller tre företag som var

19 THL, Barnskydd 2023. Statistikrapport 19/2024 (på finska, sammanfattning på svenska). <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/148992/Barnskydd%202023.pdf?sequence=5&isAllowed=y>

20 Ranta, H., Lastensuojelun laitoshoiton markkinoistuminen lainsäädännössä ja viranomaisasiakirjoissa. Janus 32(1) 2024, s. 54-72. <https://journal.fi/janus/article/view/120061>

21 Lith, P., Palveluasumisen markkinat Suomessa. Tilastollinen selvitys toimialan palvelukysynnästä ja palveluntuottajista. Helsingfors 31.3.2021. <https://www.hyvintointiala.fi/wp-content/uploads/2021/04/servicehem2021.pdf>

22 Lith, P., Palveluasumisen markkinat Suomessa. Tilastollinen selvitys toimialan palvelukysynnästä ja palveluntuottajista. Helsingfors 31.3.2021. <https://www.hyvintointiala.fi/wp-content/uploads/2021/04/servicehem2021.pdf>

23 Arbets- och näringsministeriet, Branschrapporter. Branschen för social- och hälsovårdstjänster. Arbetskraften, den privata sektorns roll och internationaliseringen. Arbets- och näringsministeriet, Branschrapporter 2023:2. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164805> (på finska, sammanfattning på svenska)

med i utvärderingen 2021). Vid granskningen 2024 framkom att omorganiseringarna fortsatt, eftersom ett företag hade beslutat sälja en del av affärsverksamheten till ett annat företag som producerar boendeservice och ett annat företag hade övergått i ett holdingbolags ägo.

En stor del av företagen i utvärderingen var finländska företag med huvudkontor i Finland. År 2024 var fyra av de till omsättningen största

företagen (omsättning över 100 miljoner euro) i utländsk ägo. Sex företags ägare eller bakgrundsorganisation var en stiftelse eller förening.

Namnen på företagen i utvärderingen finns i bilaga 1. Eftersom målet är att ge en övergripande bild av hur ansvaret att respektera de mänskliga rättigheterna hos företag som erbjuder boendeservice i Finland ser ut, behandlar

Tabell 2. . Ägarunderlag, omsättningens storlek, antalet anställda, boendeservicen enligt målgrupp samt det geografiska verksamhetsområdet för de företag som ingår i utredningen.

Bakgrundsinformation och klassificering av den		Antalet företag i urvalet per år		
		2021	2023	2024
Ägare	Finsk	10	12	11
	Utländsk	3	4	5
	Börsbolag	3	3	3
Omsättning	Över 100 miljoner euro	5	6	7
	50-100 miljoner euro	1	4	3
	1-49 miljoner euro	7	6	6
Personal	Över 5 000 anställda	4	4	5
	1000-5000	2	4	2
	250-1000	6	8	9
	Uppgifter saknas	1		
Målgrupper	Personer med funktionsnedsättning	11	13	13
	Äldre	8	11	12
	Rehabiliteringsklienter inom mental- och missbrukarvården	7	6	8
	Barnskydd	3	4	7
Geografiskt verksamhetsområde	Över hela Finland	9	10	11
	TVå områden (Södra, Västra, Östra och Norra Finland)	2	4	5
	Ett område	2	2	0

den här publikationen inte enskilda företags resultat. Fokus ligger på de totala resultaten av utvärderingen och trender som resultaten uppvisar.

Variationen mellan företagen var stor både i fråga om omsättning och personal. En allmän trend under åren har varit att affärsverksamheten (omsättningen och personalen) har ökat både för större och mindre företag. När man ser närmare på personalen och omsättningen är det bra att beakta att en del av de granskade företagen också erbjuder andra social- och hälsovårdstjänster än boendeservice. Dessutom är vissa av dem en del av en större koncern. Granskningen har gjorts på koncernnivå, eftersom det inte fanns uppgifter om omsättningen och antalet anställda i de dotterbolag som tillhandahåller boendeservice för alla koncernföretag. Även de olika policyer som tillämpades i företagen gällde i allmänhet hela koncernen.

Största delen, det vill säga 13 av 16 företag, producerade boendeservice för personer med funktionsnedsättning. En stor del av företagen (12) producerade boendeservice även för äldre personer. I synnerhet de största företagen erbjuder boendeservice för flera målgrupper, även om det också bland dem förekommer att verksamheten koncentreras till vissa grupper (till exempel kan företaget sälja affärsverksamhet inom äldreomsorgen och tillhörande boendeservice till ett annat stort företag). Det är också viktigt att komma ihåg att även om en enhet för boendeservice har inrättats för en viss målgrupp är situationen i verkligheten mer mångfacetterad. Till exempel representerar personer som får boendeservice med stöd av lagen om funktionshinderviservice olika åldersgrupper och en del av dem kan vara klienter inom mental- och missbrukarvården.

En stor del av företagen var verksamma på olika håll i Finland eller har enheter i åtminstone två områden (till exempel i Södra och Västra Finland). År 2023 ingick två företag med enheter endast i två områden i granskningen, men 2024 hade även de utvidgat sin verksamhet till ett nytt område. Under uppdateringen i

augusti 2024 framkom att ett företag kommer att utvidga sin verksamhet från Södra och Västra Finland till Norra Finland i början av nästa år.

Resultat från den CHRB-baserade utvärderingen

a) Indikatorer som använts i utvärderingen

Ansvaret att respektera de mänskliga rättigheterna i företag som ordnar boendeservice utvärderades med hjälp av en metodologi som bygger på centrala UNGP-indikatorer (The United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights, UNGP) och som utvecklats av Corporate Human Rights Benchmark (CHRB). Samma metodologi har i stor omfattning använts för att utvärdera hur företagens människorättsansvar respekteras i olika länder samt på internationell nivå, vilket gör det möjligt att också göra en mer omfattande jämförelse av resultaten.

Verktyget som består av tretton indikatorer grundar sig på en analys av information som finns offentligt tillgänglig (webbplatser, rapporter och eventuell annan information från de tre senaste åren). Utgångspunkten för detta är principen om transparens i FN:s vägledande principer, som förutsätter att företagen öppet och aktivt kommunicerar om sitt engagemang i de mänskliga rättigheterna, om de risker och den negativa påverkan på rättigheterna som företagets verksamhet medför samt om sina åtgärder i anslutning till dessa.

Verktyget omfattar följande tre tematiska helheter:

- **Tema A:** fyra indikatorer som granskar hur företagen har förbundit sig till att respektera de mänskliga rättigheterna på ett allmänt plan, respekten för de anställdas mänskliga rättigheter, intressentgruppernas delaktighet samt korrigerande åtgärder.

- **Tema B:** sex indikatorer, varav granskar ansvars- och arbetsfördelningen i organisationen för ansvaret att respektera de mänskliga rättigheterna och fem indikatorer som ser närmare på genomförandet av de olika faserna i processen för tillbörlig aktsamhet i fråga om de mänskliga rättigheterna.
- **Tema C:** tre indikatorer, av vilka två granskar klagomålsmekanismer för anställda och utomstående aktörer medan en indikator granskar företagets tillvägagångssätt för att vidta korrigerande åtgärder.

I utvärderingen som gjordes våren 2021 användes den metod som CHRB publicerade 2019. För jämförbarhetens skull användes samma metod även i följande utvärderingar.

Hösten 2021 publicerade CHRB en ny version av metoden med centrala UNGP-indikatorer. Teman och indikatorerna i metoden är i stor utsträckning samma som i den föregående, men från tema A har man utelämnat indikatorn för intressentgruppernas deltagande och innehållet i de enskilda indikatorerna har till vissa delar redigerats.

De poäng som ges i utvärderingen har omvandlats till procent så att maximipoängen är 100 procent. Tack vare detta är det möjligt att jämföra resultaten med andra utvärderingar som gjorts med samma metodologi, till exempel resultaten från SIHTI-projektet.²⁴

24 Tran-Nguyen, E., Halttula, S., Vormisto, J., Aho, L., Solitander, N., Rautio, S., och Villa, S., Utredning av tillståndet för mänskliga rättigheter bland finländska företag (SIHTI) (på finska, referat på svenska), Statsrådets utrednings- och forskningsverksamhet 2020:57. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162648>

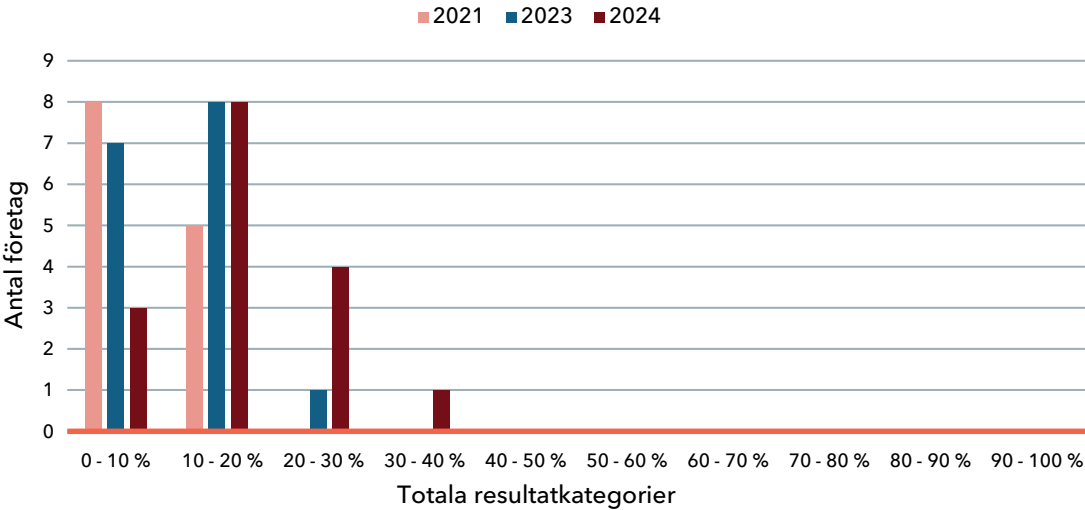

Bild 6. Fördelningen av företagens helhetsresultat utvärderade med Corporate Human Rights Benchmarks (CHRB) centrala UNGP-indikatorer enligt resultatkategori 2021, 2023 och 2024 (n=13 företag 2021, n=16 företag 2023 och 2024).

b) Utvärderingens helhetsresultat

Resultaten av utvärderingen som grundar sig på offentligt tillgänglig information och som gjorts med centrala UNGP-indikatorer visar att företag som ordnar boendeservice har gjort framsteg i sitt arbete kopplat till skyldigheten att respektera de mänskliga rättigheterna mellan 2021 och 2024 (Bild 6). År 2021 överskred endast fem av 13 företag ett totalt poängantal på tio procent medan tre företag blev helt utan poäng. År 2023 överskred nio företag poänggränsen på tio procent och 2024 gjorde en klar majoritet det, det vill säga 13 företag (16 företag ingick i granskning bägge åren). År 2024 blev ett företag helt utan poäng och de högsta totala poängen låg kring 30 procent (30,8 procent och 28,8 procent).

Trots den positiva utvecklingen måste man konstatera att företag som ordnar boendeser-

vice fortfarande befinner sig i ett relativt tidigt skede i sitt arbete för att säkerställa att ansvaret att respektera de mänskliga rättigheterna uppfylls. Det totala medelvärde nådde inte heller under det sista granskningsåret en särskilt hög nivå. Medelvärde för de 16 företagen år 2024 var 15,4 procent (tabell 3). Till exempel i SIHTI-projektet, som omfattade företag inom flera olika branscher, var medeltalet för de 78 utvärderade företagens totala poäng 27,2 procent 2021.

Vid granskningen av de totala resultaten verkar företagets storlek ha en inverkan, eftersom medelvärde av de totala poängen för de fem största företagen (på basis av omsättningen) under alla granskningsår var högre än det genomsnitt som beräknats utifrån alla företags totala poäng (tabell 3). Skillnaden torde delvis förklaras av att de största företagen vanligtvis har mer resurser både för sitt ansvarsarbete och

Tabell 3. Fördelningen av företagens helhetsresultat utvärderade med Corporate Human Rights Benchmarks (CHRB) centrala UNGP-indikatorer enligt delområde 2021, 2023 och 2024 (n=13 företag 2021, n=16 företag 2023 och 2024). De fem största företagen har definierats utifrån omsättningen för hela koncernen.

	2021		2023		2024	
Delområden i utvärderingen	Medelvärde för hela urvalet (%)	Medelvärde för de fem största företagen (%)	Medelvärde för hela urvalet (%)	Medelvärde för de fem största företagen (%)	Medelvärde för hela urvalet (%)	Medelvärde för de fem största företagen (%)
A. Policyåtaganden	3,8/31	6,9/31	4,7/31	9,6/31	6,9/31	12,7/31
B. Tillbörlig aktsamhet i fråga om mänskliga rättigheter	0/46	0/46	0/46	0/46	1,0/46	1,9/46
C. Korrigerande åtgärder och klagomålsmekanism	4,0/23	7,3/23	5,4/23	8,1/23	7,6/23	9,6/23
Totala resultat	7,8/100	14,2/100	10,1/100	17,7/100	15,4/100	24,2/100

för kommunikationen om det än små företag. I utvärderingen ingick företag som till exempel inte publicerar års- eller ansvarsrapporter och ofta är informationen då också på deras webbplatser relativt knapp. Detta leder till att mängden information som finns offentligt tillgänglig är mycket liten.

c) Temaspecifika resultat från utvärderingen: policyåtaganden

Fullföljandet av företagets ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna utgår från att företaget och dess ledning offentligt förbinder sig till att respektera de mänskliga rättigheterna. År 2021 hade endast tre (3/13) företag ingått ett offentligt policyåtagande, men 2024 hade antalet ökat till åtta (8/16). De fem största företagen ingick i dessa åtta.

År 2021 fick två företag poäng för att de anställda förbundit sig till att respektera de mänskliga rättigheterna, och i granskningen 2024 ökade antalet sådana företag till fem. Denna positiva utveckling syns naturligtvis ock-

så i totalpoängen för åtagandena (tabell 3, bild 7). Det bör dock konstateras att inget företag helt och hållet uppfyllde kriterierna vad gäller respekt för de anställdas mänskliga rättigheter, eftersom inget företag explicit förbundit sig till de rättigheter och friheter som ingår i ILO:s deklaration om grundläggande principer och rättigheter i arbetslivet samt ILO:s standarder för arbetstiden både i sin egen verksamhet och i sina upphandlingskedjor. Att explicit förbinda sig innebär att alla ovan nämnda grundläggande rättigheter och standarder har gått igenom i företagets policy eller i andra etiska anvisningar som finns offentligt tillgängliga (till exempel code of conduct, supplier code of conduct).

Största delen av företagen (13/16) fick i temat åtaganden poäng för att de offentligt berättade om att de hört och inkluderat kunder och anställda, det vill säga rättsinnehavarna. Företagen samlar in respons från sina kunder och deras närstående till exempel med hjälp av olika enkäter, responslådor, boendemöten eller samarbetsgrupper. Företagen samlar också regelbundet in information om de anställdas

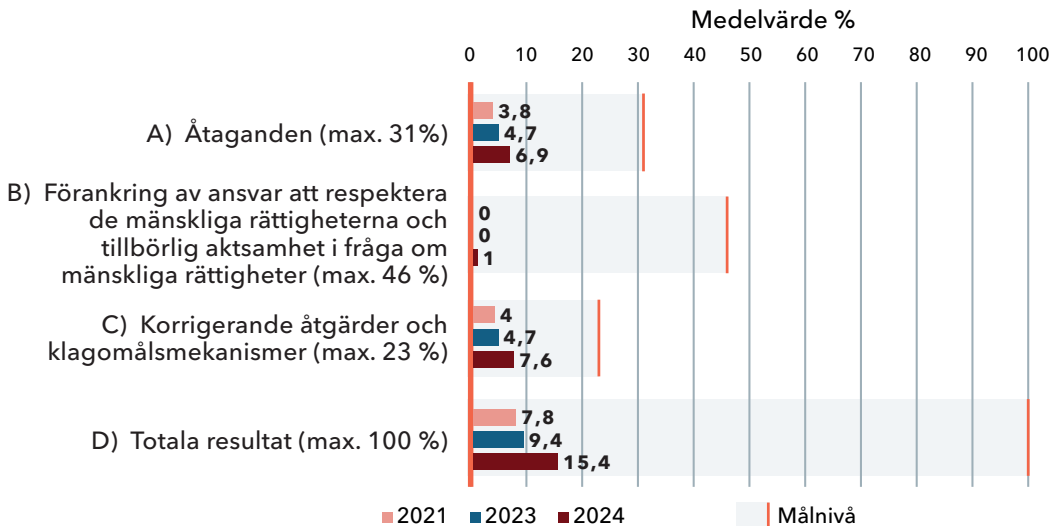

Bild 7. Resultaten av utvärderingen som gjorts med centrala UNGP-indikatorer enligt tema (n=13 företag 2021, n=16 företag 2023 och 2024).

välbefinnande, bland annat i form av enkäter, responsamtal och möten. Många företag nämnde också att de samlar in respons från den aktör som beställt tjänsterna. Denna inkludering av rättsinnehavare kopplades dock inte explicit samman med utvecklingen av företagets ansvar för de mänskliga rättigheterna.

Insamlingen av respons från kunder, anställda och andra grupper beskrevs i företagets rapporter och på webbplatserna, men också i program och planer för egenkontroll.²⁵ Program och planer för egenkontroll är lagstadgade. Serviceproducenterna förutsätts regelbundet samla in respons av kunderna, deras anhöriga och närstående samt personalen. Program och planer för egenkontroll ska publiceras till exempel på webben, och dessutom ska planerna vara offentligt framlagda vid serviceenheterna. Under granskningsperioden kunde observeras att antalet företag som publicerade sina program och planer för egenkontroll på sin webbplats ökade. Således fanns det också i den senaste granskningen mer information om hur rättsinnehavarna inkluderats.

Den sista indikatorn i temat åtaganden för de mänskliga rättigheterna granskade företagets offentliga engagemang i korrigerande åtgärder. Endast ett företag hade gjort ett sådant offentligt åtagande.

d) Temaspecifika resultat från utvärderingen: tillbörlig aktsamhet i fråga om mänskliga rättigheter

Utifrån den information som finns offentligt tillgänglig har största delen av företagen ännu inte börjat iakttä processen för tillbörlig aktsamhet i fråga om mänskliga rättigheter som har en central ställning i FN:s vägledande principer. Endast fyra företag fick i den senaste

granskningen poäng för det här temat (tabell 3, Bild 7). Två företag beskrev ansvars- och arbetsfördelningen för människorättsfrågor i sin organisation. Ett företag gav information om sin hållbarhetsbedömning, som också omfattade identifiering av människorättsrisker, samt resultaten av bedömningen. Därtill berättade ett företag om sin process för att kartlägga människorättsrisker i sina leveranskedjor.

I en del företag beaktas de mänskliga rättigheterna på ett allmänt plan i beskrivningen av riskhantering eller i hållbarhetsmålen, men konkreta risker för rättsinnehavare eller processerna för att identifiera sådana beskrevs inte. Ett företag berättade i sin hållbarhetsrapport att företaget 2024 gjort en bedömning av negativ påverkan på de mänskliga rättigheterna, vilket också framgick i intervjuerna, men det fanns ännu ingen offentligt tillgänglig information om bedömningen eller resultaten av den när den senaste utredningen gjordes.

I ett företag har man utvecklat ett verktyg för referentgranskning för personer med funktionsnedsättning. Verktyget grundar sig i stor utsträckning på normerna och principerna i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Även om företaget i fråga ännu inte på ett övergripande sätt har börjat implementera processen för tillbörlig aktsamhet i fråga om mänskliga rättigheter, är detta verktyg och utvärderingarna viktiga med tanke på identifieringen av riskerna för de mänskliga rättigheterna.

e) Temaspecifika resultat från utvärderingen: korrigerande åtgärder och klagomålsmekanismer

Det delområde som fokuserar på klagomålsmekanismer och korrigerande åtgärder och de indikatorer som hänför sig till klagomålsmekanismerna har relativt sett gett de bästa resultaten under alla utvärderingsår (tabell 3, Bild 7). I den första utvärderingen 2021 hade åtta (8/13) företag offentlig information om tillgängliga klagomålsmekanismer, och i den senaste

25 Med egenkontroll avses de metoder och åtgärder genom vilka serviceanordnaren och serviceproducenten övervakar, uppföljer och utvärderar sin verksamhet. <https://valvira.fi/sv/social-och-halsovard/egenkontroll>

uppdateringen 2024 berättade femton (15/16) företag om sina klagomålsmekanismer. Det fanns något mer information om klagomålskanaler för utomstående aktörer: 2024 hade fjorton företag (14/16) sådan information och 2021 var antalet sju (7/13). På motsvarande sätt hade tretton (13/16) företag offentlig information om en kanal för de egna anställda 2024 medan antalet 2021 var fem (5/13). Även om visselblåsarlagen, som trädde i kraft 2023 i och med EU:s direktiv, inte gäller boendeservice,²⁶ är det möjligt att lagens ikraftträdande har främjat utvecklingen av klagomålsmekanismerna.

Det fanns mycket knappt om information om hur kanalerna för klagomål fungerar, till exempel om hur rapporterade fall hanteras, och av den information som finns offentligt tillgänglig framgick inte om fallen gällde mänskliga rättigheter. Likaså var informationen om huruvida företaget erbjuder anställda i sin upphandlingskedja möjlighet att använda klagomålskanalen eller om företaget förutsätter att dess leverantörer har en egen klagomålskanal för sina anställda mycket knapp.

Inget företag informerade offentligt om eventuella korrigerande åtgärder eller tillvägagångssätt i anslutning till dem.

26 Justitieministeriet, Visselblåsarskydd, <https://oikeusministerio.fi/sv/visselblasarskydd>.

4 Särdrag att beakta inom boendeservicen

Diskussioner och anvisningar om företagens ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna fokuserar ofta på de anställdas rättigheter i företagets egen affärsverksamhet samt på ett allmänt plan på risker och negativ påverkan på de mänskliga rättigheterna i leveranskedjorna. När utredningen 2021 påbörjades gjordes en liten kartläggning av eventuella anvisningar eller verktyg som beaktar särdragen i affärsverksamhet inom social- och hälsovårdsbranschen och som stöder identifieringen, bedömningen och hanteringen av risker som är typiska för dessa företag. Det hittades emellertid inga sådana, och denna brist framkom även i senare diskussioner med företagen.

De anställdas rättigheter samt människorättsriskerna och -konsekvenserna i leveranskedjorna är av stor vikt när man granskar människorättsansvaret hos företag som ordnar boendeservice, men vid sidan av dessa är också riskerna och konsekvenserna för kunderna som anlitar servicen centrala. En betydande del av kunderna inom socialvårdens boendeservice har av olika orsaker svårt att bevaka sina rättigheter och kräva att de tillgodoses. Riskerna för negativ påverkan på kundernas mänskliga rättigheter varierar individuellt. Vissa allmänna riskfaktorer kan dock påvisas.

Beroendeförhållande ökar sårbarheten

En situation där en person behöver service för att klara av sitt dagliga liv ställer personen i ett starkt beroendeförhållande till den aktör som ordnar servicen. I sådana situationer har serviceleverantörerna en central roll i trygghandet av många mänskliga rättigheter som är centrala för personens vardag (se Bild 4). En sådan konstellation exponerar också personen för olika risker och problem i samband med hur personen blir bemött, till exempel att personens privatliv eller fysiska integritet kränks. Boendeserviceenheternas verksamhetssätt kan till exempel vara institutionsaktigt och leda till att kundens självbestämmanderätt äventyras. Det är lätt hänt att boende på serviceenhet och otillräckliga tjänster äventyrar möjligheten till delaktighet i samhället. Ett boende med institutionskaraktär och -förhållningssätt kan också äventyra kundernas möjligheter att bli tillräckligt hörda i frågor som gäller dem.

Många faktorer, till exempel ålder och hälsotillstånd, kan påverka hur en människa kan kräva sina rättigheter. Till exempel är barn alltid i underordnad ställning i förhållande till vuxna. Likaså har personer som kämpar med en allvarlig sjukdom eller ett rusmedelsberoende sämre förutsättningar att kräva sina rättigheter. Att tillhöra en grupp som oftare utsätts för diskriminering i samhället – till exempel på grund av etnisk bakgrund, sexuell läggning eller religion –

kan också påverka hur kunden vågar eller orkar kräva sina rättigheter. En stor del av kunderna inom boendeservicen behöver uppmuntran, stöd eller hjälp för att kunna uttrycka sin vilja och till exempel ge respons på den service de fått. Om sådant stöd inte finns att tillgå kan det hända att personens röst inte blir hörd.

Betydande påverkan på de mänskliga rättigheterna

I affärsverksamhet hör vanligtvis de tjänster och produkter som ett företag producerar till ett visst, ganska begränsat behov eller delområde av livet. Inom boendeservicen är det dock oftast fråga om en tjänst som på ett betydande sätt påverkar kundens liv och livets olika delområden. Därför påverkar boendeservicen på många olika sätt tillgodoseendet av kundernas grundläggande och mänskliga rättigheter.

Självbestämmanderätten är en grundläggande fråga i dessa tjänster. Den är en del av rätten till personlig frihet och en förutsättning för att kunden ska kunna utöva sina andra rättigheter. Självbestämmanderätten omfattar dock inte alla de frågor och risker för de mänskliga rättigheterna som ska beaktas vid produktionen av tjänster. Till exempel kundernas sexuella rättigheter, kulturella rättigheter och religionsfrihet är frågor som fortfarande diskuteras i relativt liten utsträckning.

Företag som producenter av offentlig service

Ett särdrag för människorättsansvaret i företag som ordnar boendeservice inom socialvården är att tjänsterna beställs av den offentliga sektorn, det vill säga välfärdsområden, genom konkurrensutsättning. Genom de tjänster företagen producerar sköter de därmed den offentliga sektorns lagstadgade uppgifter. Det

här innebär att tjänsterna till största delen produceras med offentliga medel och ofta vid sidan av de tjänster som välfärdsområdena själva producerar. Innehållet i tjänsterna fastställs av lagstiftningen och välfärdsområdenas egna anvisningar. Den offentliga sektorns skyldighet att trygga tillgodoseendet av de grundläggande och mänskliga rättigheterna sträcker sig också till situationer där en lagstadgad tjänst köps av privata aktörer.

Då samma tjänster produceras av serviceproducenter inom både den privata och den offentliga sektorn har frågan om huruvida kraven är desamma för båda sektorerna väckt diskussion i branschen. I den offentliga debatten och även i samband med den här utredningen har man lyft fram den potentiella konflikten mellan den vinstmaximering (och samtidigt kostnadsminimering) som är inbyggd i affärsverksamhet, och uppfyllandet av kundernas lagstadgade rättigheter, vilket är kärnan i boendeservice.

Kraftigt reglerad bransch

Utöver målen för boendeservicen och lagstiftningen som berör kundernas rättigheter finns även en hel del annan lagstiftning som påverkar serviceproduktionen. Företagen förutsätts bland annat vidta åtgärder för att säkerställa kvaliteten, till exempel genom egenkontroll. Välfärdsområdena och andra myndigheter, till exempel regionförvaltningsverken och Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården Valvira, övervakar producenterna av boendeservice. Det är viktigt att man vid utvecklingen av praxis för ansvaret att respektera de mänskliga rättigheterna i så stor utsträckning som möjligt strävar efter att integrera processen för tillbörlig aktsamhet i de befintliga processerna och praxisen. Det här hjälper företagen att systematiskt och effektivt hantera de risker för negativ påverkan på de mänskliga rättigheterna som verksamheten medför.

Internationell rekrytering

På grund av bristen på arbetskraft inom social- och hälsovårdsbranschen har företag, bland dem också företag som ordnar boendeservice, under de senaste åren rekryterat personal från utlandet. Internationell rekrytering är förknippat med många olika slags människorättsrisker, till exempel att anställda blir offer för arbetskraftsexploatering. Dessa risker är i sig dock inte specifika för företag inom social- och hälsovårdsbranschen, utan gäller även andra branscher. Med tanke på karaktären hos arbetet inom boendeservicen måste riskerna naturligtvis bedömas både med tanke på de anställdas och de olika kundgruppernas olika bakgrunder.

Andra aktörers betydelse

Affärsverksamhetens påverkan på kunden står i centrum för människorättsansvaret hos företag som ordnar boendeservice. Det finns flera aktörer som påverkar förhållandet mellan företaget och kunden. Kundens anhöriga och närstående kan ha en mycket viktig roll i vardagen för att kundens rättigheter ska tillgodoses. Intressebevakningsorganisationerna är också centrala aktörer i främjandet av kundernas rättigheter i samhällsdebatten men också direkt på servicenivå. Det är viktigt att lyssna på dessa aktörer i diskussioner om människorättsansvaret hos företag som erbjuder boendeservice.

Samtidigt är det viktigt att observera att vissa grupper av kunder, till exempel rehabiliteringsklienter inom missbrukar- och mentalvården, kan ha färre närstående eller intressebevakningsorganisationer än andra som kan lyfta fram deras synpunkter både i den offentliga debatten och på servicenivå. Att den offentliga diskussionen om deras situation och behov är bristfällig kan på individnivå ytterligare höja tröskeln för kunden att kräva sina egna rättigheter.

5 Utmaningar och utvecklingsbehov

Behov av konkretisering av företagens människorättsansvar inom boendeservicen

När utredningsarbetet inleddes våren 2021 framkom det i de intervjuer att FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter till stor del var obekanta för företag som ordnar boendeservice. Medvetenheten om dessa principer har sedermera ökat i företagen, något som sannolikt har påverkats av bland annat den offentliga debatten kring EU:s direktiv om företagsansvar, de evenemang som ordnats för företag under detta utredningsarbete (ett webinarium om företagens ansvar för de mänskliga rättigheterna samt en rundabordsdiskussion om utredningens resultat och utvecklingsåtgärder) och andra utbildningar, till exempel UN Global Compact Finlands utbildning om mänskliga rättigheter. Företagens ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna har också diskuterats vid Hali ry, intresseorganisationen för företag och organisationer inom social- och hälsovårdsbranschen, i och med de större företagens hållbarhetsarbete och den ökade internationella rekryteringen. I ett senare skede av utredningsarbetet har det framkommit att inte heller andra aktörer inom social- och hälsovårdsbranschen nödvändigtvis känner till FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter.

Tack vare den ökade medvetenheten har företagen identifierat att de behöver stöd för sitt arbete kring hållbarhet och mänskliga rättigheter. Diskussionerna och intervjuerna med företagen visade ett tydligt behov av att konkretisera såväl de mänskliga rättigheterna som processen för tillbörlig aktsamhet med hjälp av praktiska exempel. I diskussionerna lyftes också fram att det är viktigt att synliggöra hur självbestämmanderätten och arbetet med företagets kvalitetssystem på ett bredare plan är kopplade till de mänskliga rättigheterna. Behovet av konkretisering framkom också i intervjuer med andra än företagsaktörer.

I diskussionerna och intervjuerna talade man särskilt mycket om kundernas självbestämmanderätt, begränsning av den och behovet av utveckling kring detta. Det finns luckor i lagstiftningen och kunskaperna om de grundläggande och mänskliga rättigheterna är svaga, något som i sin tur leder till att situationer där rättigheterna begränsas identifieras bristfälligt i företagen. I företagets ledarskap och arbetskultur förekommer också brister. En utmaning har varit att god praxis som utvecklats för att säkerställa självbestämmanderätten endast i liten utsträckning delas.

I fråga om anvisningar för självbestämmanderätten konstaterade en av de intervjuade att det inte räcker med anvisningar på koncernnivå, utan att det för det dagliga arbetet behövs

en enhetsspecifik plan och anvisningar där fokus ligger på personerna vid enheten och den miljö enheten verkar i. Utöver planen och anvisningarna behövs också diskussion om vardagliga situationer och delning av god praxis. Vad gäller lagstiftningen om självbestämmanderätt pågår vid social- och hälsovårdsministeriet ett projekt där man bereder en reform av lagstiftningen.²⁷

Behov av utbildningar, rådgivning, guider och delning av praxis

För att kunna identifiera och systematiskt beakta människorättsrisker som ett företag genom sin verksamhet orsakar krävs det att man fördjupar sig i frågan. Det här konstaterades i diskussioner om att konkretisera de mänskliga rättigheterna och processen för tillbörlig akt-samhet. Företagen lyfte fram att detta underlättas av utbildningar, guider och anvisningar som ger tydliga exempel, samt delning av eventuella färdiga verksamhetsmodeller och god praxis. Det erbjuds en del allmänna utbildningar och guider om företagets ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna, men de företag som ordnar boendeservice önskade uttryckligen utbildning och material som beaktar branschens särdrag.

I diskussionerna och intervjuerna framkom också att även om välfärdsområdena samt tillsynsmyndigheterna, det vill säga regionförvaltningsverken och Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården Valvira, i viss mån ger utbildning, rådgivning och stöd, behövs det klart mer av detta, till exempel i form av olika workshoppar, webinarier och gemensamma diskussioner. Många av de intervjuade lyfte fram att det i utbildningar, diskussioner och

andra evenemang också vore bra att utnyttja erfarenhetsexperter och olika organisationers sakkunskap.

I diskussionerna och intervjuerna tangerades också den grundläggande yrkesutbildningen inom social- och hälsovården. Det konstaterades att de mänskliga rättigheterna behandlas i utbildningen, men alla rättigheter behandlas inte nödvändigtvis i samma utsträckning. Till exempel får sexuella rättigheter mindre uppmärksamhet. En del av de intervjuade funderade på i vilken grad grundutbildningen ger konkreta färdigheter och rutiner för att möta olika grupper och med tanke på självbestämmanderätten.

Fortsatt utveckling av växelverkan mellan företagen och välfärdsområdena

I diskussionerna och intervjuerna lyftes fram att människorättsperspektivet inte nödvändigtvis syns i välfärdsområdenas handlingar i anbudsförfarandena, men att upphandlingskompetensen varierar mellan olika områden. Det uppgavs att frågor som berör kvalitet och därigenom även de mänskliga rättigheterna beaktades mycket väl i vissa välfärdsområdens konkurrensutsättningar. Det lyftes också fram att respekten för de mänskliga rättigheterna borde inkluderas i upphandlingskontrakten, eftersom det i kontrakten fastställs vad som förutsätts av företagen och hur tjänsterna ska genomföras. I de flesta intervjuer konstaterades att priset dock spelar en avgörande roll vid valet av serviceproducent, och man uttryckte oro över välfärdsområdenas kommande sparåtgärder.

Programmet för verkningsfull offentlig upphandling har producerat många olika verktyg, guider, utredningar och annat material som kan användas fritt²⁸. Dessa omfattar också frågor

27 Social- och hälsovårdsministeriets meddelande 27.8 2024 om att förlänga mandatet för arbetsgruppen för förstärkandet av självbestämmanderätten. <https://stm.fi/-/itsemaaraamisoi-keuden-vahvistamista-koskevan-hankkeen-seurantaryhmalle-jatkoa>

28 Programmet för verkningsfull offentlig upphandling, Verktyg, handböcker och utredningar, finansministeriets webbplats, <https://vm.fi/sv/verktyg-handbocker-och-utredningar>

som gäller hållbarhet. I handboken för offentlig upphandling²⁹ konstateras att det i allmänhet inte rekommenderas att arbetsförhållanden och beaktande av de mänskliga rättigheterna används som jämförelsegrunder för förhållandet mellan pris och kvalitet, utan dessa bör skilt definieras från fall till fall och inkluderas som avtalsvillkor. Vid behov kan en så kallad code of conduct som fastställer minimimålen för hållbarhet ingå som bilaga. Däremot kan till exempel tillgänglighet enligt guiden användas som jämförelsegrund. De material som skapats inom programmet för verkningsfull offentlig upphandling och av kompetenscentret KEINO³⁰ erbjuder ett mycket bra stöd vid upphandlingar, särskilt för aktörer inom den offentliga sektorn, men även de fokuserar främst på de anställdas rättigheter och mänskliga rättigheter i leveranskedjorna. Särdragen inom social- och hälsovårdsbranschen som beskrivits ovan får klart mindre uppmärksamhet. En guide behandlar beaktandet av kunddelaktigheten i offentliga upphandlingar, men de mänskliga rättigheterna lyfts inte fram i den³¹.

Företagen önskade mer gemensamma diskussioner med välfärdsområdena om frågor som berör mänskliga rättigheter. De skulle ge en möjlighet att dela erfarenheter och tillsammans fundera på hur problemen kan lösas. På

så sätt skulle man också kunna skapa en enhetligare praxis i de olika områdena. Man önskade att även andra aktörer (till exempel andra myndighetsaktörer) deltar i dessa diskussioner, något som i sig kunde bidra till att tillsynsmyndigheternas avgöranden är enhetliga.

I intervjuerna påpekades också i viss mån att det förekommer skillnader mellan välfärdsområdena i fråga om hur egenkontrollen genomförs och man funderade också på välfärdsområdenas kompetens och resurser som övervakare av företagets ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna. Upphandlingsdokument, avtal, planer och andra dokument ansågs viktiga, men ärenden som gäller företagets människorättsansvar får inte vara något som endast finns till pappers.

Övriga observationer

I intervjuerna lyftes många funderingar om utgångspunkten för produktionen av boendeservice fram, det vill säga om servicen genomförs utifrån organisationen eller kunden. Är det i första hand fråga om kundernas hem där de anställda arbetar eller bor kunderna på personalens arbetsplats? Går man till ett gemensamt vardagsrum eller till dagsalen? Är kunden en aktör (subjekt) som man verkligen lyssnar på eller är kunden ett föremål för service (objekt)? Det framfördes också många frågor om tillgången till tjänster, det vill säga om de som behöver boendeservice får tillgång till tjänsterna i rätt tid, om tjänsterna är på rätt plats och om de får de tilläggstjänster de behöver.

I riksdagens justitieombudsmans verksamhetsberättelse har det sedan 2009 funnits observationer om vissa typiska eller långvariga brister i tillgodoseendet av de grundläggande och mänskliga rättigheterna. Sedan 2013 har det här avsnittet i verksamhetsberättelsen presenterats som en förteckning över tio centrala problem som berör de grundläggande och mänskliga rättigheterna i Finland. Listan baserar sig på den information justitieombudsmannen

29 Finansministeriet, Handbok för offentlig upphandling 2023, Programmet för verkningsfull offentlig upphandling, finansministeriets publikationer 2023:60 (på finska). https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/165114/VM_2023_60.pdf?sequence=4&isAllowed=y

30 KEINO, Kestävien ja innovatiivisten julkisten hankintojen verkostomainen osaamiskeskus, Hyvinvointialueiden hankinnat. Suuntaviivoja sosiaali- ja terveyssektorin vastuullisten hankintojen suunnitteluun, 14.3.2023. https://www.hankinta-keino.fi/sites/default/files/media/file/Hyvinvointialueiden_hankinnat_opas_14032023_0.pdf

31 Ruuskanen, N., Rådgivningsenheten för offentlig upphandling, Asiakasosallisuuden huomioiminen julkisissa hankinnoissa, Finlands kommunförbund, Helsingfors 2022. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2022/2159-asiakasosallisuuden-huomioiminen-julkisissa-hankinnoissa>

får om missförhållanden och brister, främst genom klagomål, inspektioner och egna initiativ. I verksamhetsberättelsen för 2023 behandlas brister i förhållandena för och bemötandet av äldre, brister i barnskyddet samt brister i tillgodoseendet av rättigheterna för personer med funktionsnedsättning. Under alla dessa punkter behandlas också brister i boendeservicen (notera att granskningen har omfattat boendeservice utan att skilja mellan olika serviceproducenter).³²

I intervjuerna lyftes också företagens egenkontroll och tillhörande planer och program fram. Dessa gavs som exempel på verktyg för att mäta kvaliteten på den egna verksamheten. Ansvaret för de mänskliga rättigheterna ansågs ingå i egenkontrollen. Planerna för egenkontroll ger en bra grund för att ta upp många frågor som gäller företagets ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna samt följa upp och rapportera om dem. Det bör dock observeras att det nuvarande innehållet i planerna för egenkontroll inte omfattar alla aspekter som ingår i företagets ansvar för de mänskliga rättigheterna, till exempel underleveranser i anslutning till tjänsterna eller frågor som berör kundernas sexuella eller kulturella rättigheter.

32 Riksdagens justitieombudsman, Riksdagens justitieombudsmans berättelse år 2023, B 15/2024 rd, Hansaprint Oy, Turengi 2024. https://www.eduskunta.fi/SV/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/B_15+2024.pdf

6 Slutsatser

FN:s principer för företag och mänskliga rättigheter godkändes 2011 och företagen och andra aktörer har efter hand blivit allt mer medvetna om innehållet i principerna. Frågan torde påskyndas av EU:s direktiv om företagsansvar som trädde i kraft sommaren 2024 och som i stor utsträckning grundar sig på dessa principer. I det stora hela är företagsansvar och hållbarhet mycket nya begrepp inom social- och hälsovårdsbranschen. Man har eventuellt tänkt att det faktum att affärsverksamheten fokuserar på människor och deras behov i sig gör branschen ansvarsfull. Det finns dock ingen bransch som automatiskt är ansvarsfull och tjänsterna kan produceras på ett hållbart eller mindre hållbart sätt.³³ Resultaten av den utvärdering som genomfördes i utredningen, intervjuerna och rundabordsdiskussionen har visat att man börjar få en bättre förståelse för den betydelse företagsansvar och ansvaret att respektera de mänskliga rättigheterna har inom social- och hälsovårdsbranschen, och detta börjar också synas i praktiken.

Även om resultaten från den utvärdering som genomförts med CHRB-metodologin visar att företag som ordnar boendeservice fortfarande befinner sig i ett mycket tidigt skede i sina åtgärder för att ta ansvar för de mänskliga rättigheterna, kan tydliga framsteg observeras mellan 2021 och 2024. Nu har redan hälften av de företag som granskats ingått åtminstone något slags offentligt åtagande om att respektera

de mänskliga rättigheterna i sin affärsverksamhet, och majoriteten av företagen har offentlig information om sina klagomålsmekanismer. Processen för tillbörlig aktsamhet har dock fortfarande genomförts i mycket liten utsträckning i företagen. Att konkretisera just denna process och integrera den i företagets befintliga processer och åtgärder för att säkerställa kvaliteten hjälper företagen att systematiskt och effektivt hantera människorättsrisker i sin verksamhet och samtidigt komplettera och stärka sitt nuvarande kvalitetsarbete.

Det är mycket viktigt och också glädjande att diskussionen om företagets ansvar för de mänskliga rättigheterna inom boendeservicen har kommit igång och att företagen ser ett tydligt behov av att stärka detta delområde. Det är ett bra läge, och samtidigt nödvändigt, att fortsätta processen för att man närmare ska kunna konkretisera ansvaret för de mänskliga rättigheterna och åtgärderna i anslutning till det i företag som producerar boendeservice. I detta arbete är också samarbetet mellan olika aktörer, det vill säga företag, välfärdsområden, tillsynsmyndigheter, organisationer, fackförbund, forskare och erfarenhetsexperter, mycket viktigt.

Människor och deras rättigheter står i centrum för företagets ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna. Det är viktigt att förstå att kunderna inom boendeservicen är aktörer i sitt eget liv och inte objekt i serviceverksamheten. Denna utgångspunkt bör också säkerställas på en mer allmän nivå i diskussioner om företagens människorättsansvar.

33 Se t.ex. diskussionen i boken Kurittu, K. & Rankinen, L., *Menesty kestävästi! Vastuullisuus johdon ja hallituksen agendalla*, Alma Talent, 2023, s. 27.

Bilaga 1.

Företag som ingått i utvärderingen gjord med en metodologi som baserar sig på Corporate Human Rights Benchmarks (CHRB) centrala UNGP-indikatorer

2021

ASPA SERVICE AB
ATTENDO
CARITAS PALVELUT OY
ESPERI CARE GROUP OY
HUMANA GROUP
KVPS TUKENA AB
MEHILÄINEN OY
NHC GROUP / NORLANDIA
NUORTEN YSTÄVÄT OY
PIHLAJALINNA ABP
VALIDIA OY
VETREA TERVEYS OY
YRJÖ JA HANNA OY

2023 & 2024

ASPA SERVICE AB
ATTENDO
ESPERI CARE GROUP OY
FOLKHÄLSAN VÄLFÄRD AB
HOIVATIE OY
HONKALAMPI-KONCERNEN
HUMANA GROUP
IKIFIT OY
KVPS TUKENA AB
MEDIVIDA OY
MEHILÄINEN OY
NHC GROUP / NORLANDIA
OYH GROUP OY
PIHLAJALINNA ABP
RINNEKODIT AB
VALIDIA OY

Bilaga 2.

Personer som intervjuats för publikationen hösten 2024

För publikationen intervjuades representanter för företag, myndigheter och organisationer samt forskare och andra sakkunniga som är insatta i boendeservice.

Företag:

Arja Laitinen, direktör, omsorg och kompetens, Hali ry

Marina Lampinen, hållbarhetsdirektör, Mehiläinen Oy

Jonna Salomaa, kvalitetschef, Onnikodit / Mehiläinen Oy

Maija Ikävalko, hållbarhetschef, Pihlajalinna Abp

Anu Metsälä, kvalitetschef, Validia Oy

Myndigheter:

Lotta Hämeen-Anttila, referendarieråd, riksdagens justitieombudsmans kansli

Minna Verronen, referendarieråd, riksdagens justitieombudsmans kansli

Päivi Vainio, överinspektör för socialvården, Regionförvaltningsverket i Södra Finland (RFV)

Marja Salo, serviceområdesdirektör, Norra Österbottens välfärdsområde

Maija Miettinen, konsultativ tjänsteman, generalsekreterare (ETENE), social- och hälsovårdsministeriet

Organisationer:

Kristian Wahlbeck, ledande sakkunnig, Mieli rf

Sari Elomaa, jurist, Minnesförbundet

Aino Hynninen, utvecklingschef, barnskyddstjänster, Rädda Barnen rf

Pia Miettinen, verksamhetsdirektör, Suoja-Pirtti ry

Terhi Toikkanen, jurist, Kynnys ry, vice ordförande, Andningsstöd rf, styrelsemedlem, Handikappforum rf

Forskare och andra sakkunniga:

Heidi Vanjusov, universitetslektor i socialrätt, Östra Finlands universitet

Teppo Kröger, professor, direktör för spetsforskningsenheten för äldre och omsorg, Jyväskylä universitet

Susanna Lehti, jurist, delägare, Lehti ja kumppanit Oy

Liisa Murto, jurist, delägare, Lehti ja kumppanit Oy

Jari Pirhonen, docent, universitetsforskare, Tammerfors universitet

Emmi Hanhikoski, pol.mag., legitimerad socialarbetare

IHMISOIKEUSKESKUS
MÄNNISKORÄTTSCENTRET
HUMAN RIGHTS CENTRE

00102 Eduskunta, Helsinki
www.ihmisoikeuskeskus.fi

00102 Riksdagen, Helsingfors
www.manniskorattscentret.fi